

6. Фаріон В.Я. Аналітична оцінка ділової активності та рентабельності підприємств / В.Я. Фаріон // Інноваційна економіка. – 2013. – № 10. – С. 27–33.
7. Hall T. Business Cycles. The Nature and Causes of Economic Fluctuations / Thomas E. Hall. – New York: PRAEGER, 1990. – P. 31–32.
8. Zarnowitz V. Business Cycles: Theory, History, Indicators and Forecasting / Victor Zarnowitz. – Chicago: The University of Chicago Press, 1992. – 593 p.

УДК 330.322:005.591.6:005.93:347.71

Олефіренко О.М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю
Сумського державного університету*

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ПРОЦЕСУ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

У статті розглянуто ключові джерела фінансування процесу комерціалізації інновацій підприємств. Проаналізовано світовий досвід державної підтримки та стимулювання інноваційного розвитку. Визначено основні джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні. Детально охарактеризовано внутрішні та зовнішні джерела фінансування процесу комерціалізації інноваційної діяльності підприємств, а також переваги та недоліки кожного з джерел.

Ключові слова: бізнес, держава, інновації, інвестиції, кредит, комерціалізація, підприємство.

Олефіренко О.М. ИСТОЧНИКИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРОЦЕССА КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИЙ ПРЕДПРИЯТИЙ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье рассмотрены ключевые источники финансирования процесса коммерциализации инноваций предприятий. Проанализирован мировой опыт государственной поддержки и стимулирования инновационного развития. Определены основные источники финансирования инновационной деятельности в Украине. Подробно охарактеризованы внутренние и внешние источники финансирования процесса коммерциализации инновационной деятельности предприятий, а также преимущества и недостатки каждого из источников.

Ключевые слова: бизнес, государство, инновации, инвестиции, кредит, коммерциализация, предприятие.

Olefirenko O.M. SOURCES OF FINANCING OF THE ENTERPRISES' INNOVATIONS COMMERCIALIZATION: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

The key sources of financing the commercialization of enterprises' innovations are discussed in the article. International experience of state support and stimulation of innovations are analyzed. The main sources of financing of innovative activity in Ukraine are determined. Internal and external sources of financing the commercialization of enterprises' innovation activity are described in details as well as the advantages and disadvantages of each source.

Keywords: business, state, innovations, investments, credit, commercialization, enterprise.

Постановка проблеми. Як свідчить досвід розвинутих країн світу, сталий розвиток економіки країни залежить не від її ресурсних можливостей, а від інноваційної активності, яка суттєво залежить від інноваційного потенціалу кожної галузі економіки та доступності грошових коштів для їх інвестування в новітні розробки.

Необхідність розбудови інноваційної діяльності в країні також визначається інтеграційними процесами у світі. Вступ України до Світової організації торгівлі створив об'єктивну необхідність підвищення якості вітчизняної продукції для забезпечення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Це вимагає значних капіталовкладень, що в умовах поточного стану економіки є однією з найголовніших проблем.

У розвинутих країнах основним фінансовим драйвером процесу комерціалізації інновацій та інноваційного розвитку підприємств є державний бюджет, що дає змогу належним чином впливати на конкурентоспроможність підприємств, сприяти сталому розвитку країни в цілому. Так, державна підтримка та стимулювання інноваційного розвитку дали змогу таким країнам, як США, Японія та країнам Європи, забезпечити конкурентоздатність на світовому рівні у провідних галузях промисловості. Наприклад, у світовій ракетно-космічній промисловості питома вага США становить 40%, Японії – 20%, Великобританії – 9%, Німеччини – 7%; у телекомунікацій-

ній та навігаційній сферах частка США на світовому ринку становить 20%, Японії – 17%, Німеччини – 7%, Великобританії – 6%; у науковому приладобудуванні частка США становить 27,5%, Японії – 17,5%, Німеччини – 14%, Великобританії – 6% [1, с. 162]. У кризовий 2009 р. витрати державного бюджету на фінансування науково-технічних інновацій на підприємствах Японії становили 0,77% від ВВП, а в країнах Європейського Союзу – 0,74% від ВВП.

Щодо України, то варто навести статистичні дані стосовно джерел фінансування інновацій за останні декілька років (рис. 1).

Як видно з рис. 1, обсяг витрат на фінансування інноваційної діяльності підприємств є дуже волатильним. Аналізуючи загальний обсяг інвестицій в інновації до 2008 р., можна стверджувати про позитивну тенденцію його зростання, тоді як у період з 2009 до 2014 р. за цим показником спостерігається стрибкоподібний характер. Найбільший обсяг інвестицій в інновації в Україні зафіксовано в 2011 р. – 14,3 млрд. грн., що становило лише 0,02% від ВВП. Досвід розвинутих країн свідчить, що інноваційний розвиток забезпечується фінансуванням науково-технічної сфери в обсязі не менше 1,5% від ВВП [3]. Аналізуючи сучасний стан, варто зазначити, що загальний обсяг вкладень грошових коштів в інновації в Україні становить 0,005% від ВВП. Це є критично низьким значенням, що унеможливує

активізацію та відновлення економіки країни, а також вихід на нові ринки. Без вкладання коштів в інноваційні розробки продукція вітчизняних підприємств буде щороку втрачати свою конкурентоздатність, що відповідним чином позначиться на стані економіки, її інвестиційній привабливості та сталому розвитку країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці забезпечення сталого інноваційно активного розвитку економіки присвячено багато праць зарубіжних (Зальтман Дж., Дункан Р. [4], Кімберлі Р. [5], Фатхутдінов Р., Шумпетер Й. [6]), так і вітчизняних (Бажал Ю. [7], Дем'янчук Г. [8], Гець В. [9], Ілляшенко С. [10], Федулова Л., Пашута М. [11]) учених. Поряд із цим окрему сферу наукових досліджень формує питання фінансового забезпечення інноваційного розвитку в цілому та процесу комерціалізації інновацій зокрема. Так, цим проблемам присвятили свій науковий пошук такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Бут С. [12], Васюренко О. [13], Грік Я., Крупка М. [14], Муляр О., Лі Ю. [15], Кауфман А., Розенберг Н., Тодлінг Ф. та ін. Разом із тим, низка питань щодо фінансового забезпечення

процесу комерціалізації інновацій залишається остаточно не вирішеною.

Мета статті полягає у дослідженні актуальних механізмів фінансового забезпечення процесу комерціалізації інновацій підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості розвитку інноваційно активних промислових підприємств залежать від обсягів початкових витрат, необхідних для виробництва продукції, від тривалості періоду розвитку ринку або відповідного сегменту, а також процесу виходу на ринок. Підприємство вважається інноваційно активним, якщо воно пропонує нову або значно покращену продукцію (технологію); реалізує конкретний інноваційний проект; здійснює довгострокову інноваційну діяльність (наприклад, проведення фундаментальних досліджень); інвестує кошти в проведення власних науково-дослідних та конструкторських робіт; виконує інноваційні проекти та провадить інші заходи спільно з підприємствами або науково-дослідними лабораторіями.

Отже, будь-який інноваційний процес та його комерціалізація потребують виділення значних грошових коштів.

Інноваційно активне промислове підприємство, виступаючи суб'єктом ринку інноваційних інвестицій, формує систему фінансування інноваційних проектів виходячи з чіткої цільової орієнтації системи на ефективне впровадження сучасних науково-технічних розробок, які користуються платоспроможним попитом, а також обґрунтованості та юридичної захищеності наукових розробок.

За походженням у науковій літературі виділяють зовнішні (залучені та запозичені) та внутрішні джерела фінансування процесу комерціалізації інноваційної діяльності підприємств (рис. 2).

Одним з основоположних способів фінансування інноваційно активної діяльності є власні грошові кошти, які спрямовуються на інновації. Основним

принципом, який покладено в основу фінансування, є самоокупність, що забезпечує отримання підприємством прибутку. Внутрішнє фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств здійснюється за рахунок:

- доходів підприємства (зокрема, чистого прибутку від реалізації товарів, виконаних науково-дослідних робіт, фінансових операцій тощо);
- надходжень (амортизаційних відрахувань, доходів від реалізації майна, цільових надходжень тощо).

Основними перевагами самофінансування є здатність забезпечити економічну незалежність, прибутковість (власні кошти є «дешевшими» за запозичені), меншу тривалість фінансування.

Окремим напрямом підтримки державою інноваційно активної діяльності підпри-

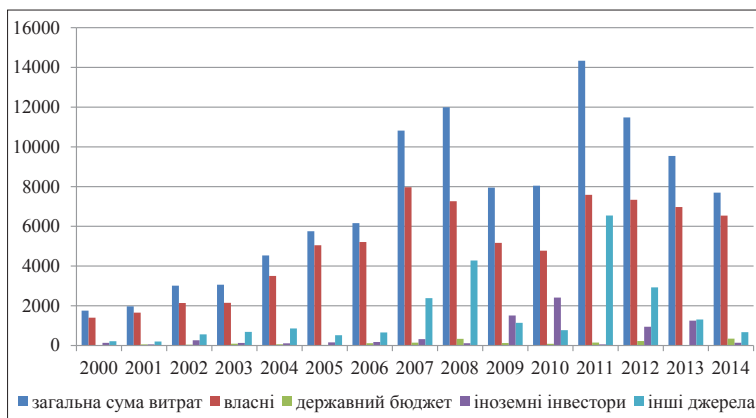

Рис. 1. Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні в 2000–2014 рр., млн. грн. [2]

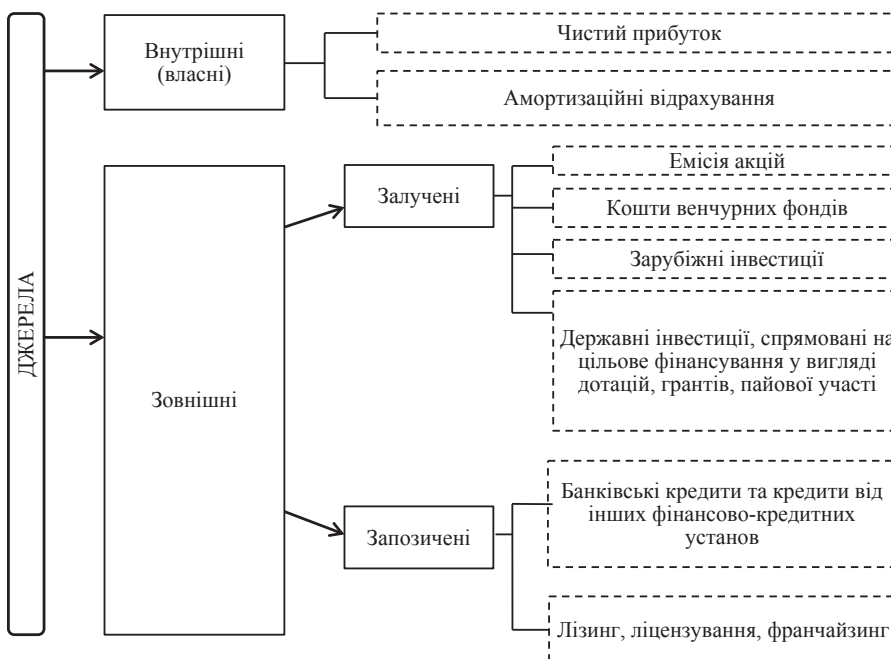

Рис. 2. Джерела фінансування процесу комерціалізації інноваційної діяльності промислових підприємств

емств є пряме фінансування з державного бюджету конкретних підприємств під час освоєння ними інновацій. Формами такої підтримки можуть бути: фінансування державних цільових програм; надання фінансового забезпечення інноваційним проектам підприємств на конкурсній основі; участь держави у спільних проектах (спів фінансування); надання гарантій за кредитами для інноваційно активних підприємств. Варто зауважити, що в розвинутих країнах частка інвестицій на інновації з державного бюджету сягає 50–70% усіх витрат [16].

Таким чином, основною передумовою участі держави у фінансуванні інноваційних проектів є недоступність інших форм або нерентабельність проекту, проте його соціально-економічна важливість є доведеною.

Одним із найбільш перспективних напрямів фінансування інновацій в реальному секторі економіки є венчурний бізнес. Сутність його полягає в інвестуванні визначеної суми грошових коштів у нове виробництво. Інвестори, таким чином, повністю приймають усі ризики, пов'язані як із виробництвом наукоємної продукції, так і діяльністю підприємства в цілому. Виникнення ризикової форми фінансування пов'язане з ускладненням процесу впровадження інноваційних розробок у виробництво, масовим виникненням «дослідницького» підприємництва та значного попиту на капітал, що неможливо задовольнити традиційними (банківське кредитування) способами інвестування коштів.

В Україні, як і в більшості країн із перехідною економікою фінансова система є банкоцентричною, тому фінансування інновацій за рахунок банківських кредитів є одним із найбільш доступних та прийнятних способів. Кредитування передбачає оптимальний рух капіталу, що забезпечує найбільш раціональне використання фінансових ресурсів суспільства та його переміщення в ті галузі господарювання, де віддача від вкладень буде максимальною. Така форма фінансування процесу комерціалізації інновацій, з одного боку, збільшує можливості підприємства та дає змогу реалізувати проекти, на які власних ресурсів не вистачає. З іншого боку, це обмежує дохід підприємства, оскільки його частину треба спрямувати на виплату відсотків та повернення основної суми боргу.

Серед науковців існує точка зору, що банківські кредити не є найкращим джерелом фінансування інновацій. Це зумовлено такими причинами:

- активи, які задіяні в інноваційному процесі, є, як правило, нематеріальними та пов'язані з людським капіталом, а тому їх достатньо складно використати в інших сферах, що в результаті зумовлює недоцільність прийняття банками їх як забезпечення за кредитом;

- для інноваційних підприємств є характерною волатильність грошових потоків, особливо на початкових стадіях інноваційного процесу. Поряд із цим графіки погашення кредиту в банках є негнучкими;

- банки не мають висококваліфікованих кадрів для оцінювання технологій на початку інноваційної діяльності;

- існує ймовірність, що фінансування нових технологій призведе до знецінення забезпечення вже виданих кредитів.

У цілому на доступність підприємств до кредитних ресурсів банків впливають такі чинники: географічне розташування банків та підприємств; наявність обмежень у банках щодо надання кредиту конкретному підприємству; кредитна політика безпосередньо підприємств. На рис. 3 представлено наявність кредитних обмежень у розрізі країн із перехідною економікою в межах «Дослідження стану ділового середовища та показників діяльності підприємств», що є спільною ініціативою Європейського банку реконструкції та розвитку та Всесвітнього банку [17].

Варто зазначити, що до вибірки не потрапляють підприємства зі стовідсотковим державним капіталом. Важливим документом, на якому базується це дослідження, є «Керівництво Осло щодо збору та аналізу даних по інноваціях». Зокрема, цим документом регламентовано процедуру виміру інновацій та забезпечення співставності отриманих результатів.

Відповідно до представлених на рис. 3 даних, найменше кредитних обмежень для фінансування оновлення продукції в Республіці Білорусь, Хорватії та в Румунії. Поряд із цим кількість підприємств, які стикнулися з обмеженнями в отриманні кредиту на оновлення своєї продукції, є найвищою в Словенії, Румунії, Болгарії, Македонії. Як видно з діаграми, низка країн характеризується середньою та вище середнього частотою наявності/відсутності обмежень із кредитування інновацій. Зокрема, це характерно для Росії, Румунії, Словенії, Болгарії, Сербії.

Щодо другої частини рис. 3, то відсутність обмежень на банківські інвестиції в оновлення процесів на виробництві є характерною для Румунії, Молдови, Республіки Білорусь, Естонії, Боснії та Герцеговини, Македонії, Литви, Росії.

Згідно з даними дослідження стану ділового середовища та показників діяльності підприємств [17], доведено, що підприємства, які стикаються з кредитними обмеженнями, менш схильні до інновацій (імовірність, що підприємство буде провадити

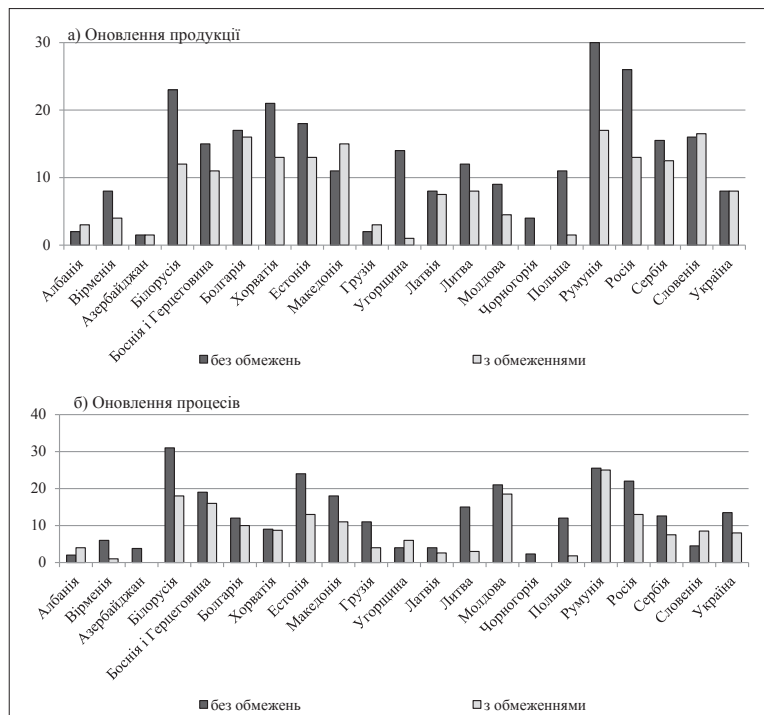

Рис. 3. Кредитні обмеження та внутрішні інновації на підприємствах у країнах із перехідною економікою [17]

інноваційно активну діяльність в умовах кредитних обмежень, на 33% менша за аналогічний показник для підприємств, які не мають жодних кредитних обмежень). Варто зазначити, що кредитні обмеження не впливають на маркетингові та організаційні інновації, що можна пояснити значно меншим обсягом необхідних фінансових ресурсів.

Поряд із банківськими кредитами інноваційно активні промислові підприємства використовують й інші форми залучення інвестицій, зокрема ліцензування, лізинг, франчайзинг.

У промисловості одним із найбільш поширених інструментів для фінансування процесу комерціалізації інновацій є лізинг. Лізинг схожий із кредитом, оскільки підприємство отримує фінансові ресурси одразу, а сплачує відсотки пізніше; це вид оренди. Механізм дії лізингу такий: лізингова компанія купує необхідне обладнання для підприємства-лізингоотримувача та надає його в оренду. Платою за користування обладнанням є відсотки та щомісячні платежі. Після повної сплати суми боргу обладнання стає власністю лізингоотримувача.

Новітньою на українському ринку та ще не розповсюдженою є форма фінансування інноваційної діяльності підприємств у вигляді франчайзингу. Цією формою фінансування комерціалізації інновацій користуються, як правило, нові підприємства на ринку, які бажають якомога швидше зміцнити свою репутацію та не мають можливості знизити інвестиційні ризики на початку ведення діяльності. Франчайзинг не є формою прямого фінансування франчайзі (отримувача коштів – промислового підприємства). Основним недоліком цього інструменту є постійний контроль франчайзера над діями підприємства та нагляд за його діяльністю та якістю продукції, що виробляється в цілому.

Ліцензування передбачає часткову передачу прав власності на інноваційні розробки, де власником інновації залишається її розробник, проте передається виключно право на її використання. Цей вид фінансування процесу комерціалізації інноваційної діяльності є також достатньо поширеним як у світі, так і в Україні. З одного боку, ліцензування забезпечує обом сторонам отримання прибутку (компанія – постачальник ліцензії – за рахунок платежів за її використання; ліцензіат – за рахунок реалізації інноваційної продукції). Поряд із цим для ліцензіара існує низка загроз, пов'язаних із неправомірним копіюванням та використанням інноваційних розробок, тобто недотриманням умов ліцензійної угоди.

Висновки. Підприємства будь-якої сфери господарювання у той чи інший етап свого життєвого циклу потребують фінансових ресурсів, що визначається впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Великі підприємства мають змогу диверсифікувати джерела залучення грошових коштів для фінансування інноваційно активної діяльності.

Інноваційні проекти характеризуються високим ступенем ризику та невизначеності, що суттєво зменшує перелік можливих джерел інвестування коштів для процесу їх комерціалізації. На сьогоднішній день підприємства мають змогу залучити інвестиції на інновації через традиційні канали (власні кошти під-

приємства, емісію акцій, державні дотації, гранти, банківські кредити, лізинг, ліцензування) та новітні (франчайзинг, венчурне фінансування).

В умовах нестабільної економіки особливе значення для розвитку інноваційно активної діяльності підприємств має їх доступ до банківських кредитів, що забезпечує підвищення продуктивності виробництва та функціонування промислових підприємств і зменшує розрив між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. Важлива роль належить і новітнім способам фінансування процесу комерціалізації інновацій у промисловості, зокрема венчурному капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Макашева Н.П. Государственная поддержка и финансирование инновационной деятельности в России и странах мира / Н.П. Макашева // Вестник Томского государственного университета. Экономика. – 2013. – № 3(23). – С. 161–172.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Тюрина А.В. Инновационное финансирование как фактор социально-экономического развития стран / А.В. Тюрина // Финансовый менеджмент. 2004. – № 3. – С. 88–95.
4. Zaltman, G., Duncan, R., Holbeek, J. Innovations and Organizations / G. Zaltman, R. Duncan, J. Holbeek. – London: John Wiley and Sons. – 1973. – P. 12, 40–67, 164.
5. Kimberly R. Managerial innovation; in P.C. Nystrom and W.H. Starbuck (Eds), – Handbook of Organizational Design. – Oxford: Oxford University Press. – 1981. – P. 84–86, 95.
6. Schumpeter J.A. Theorie der evolution conomique. Recherchesur le profit, le credit, l'interet et le cycle de la conjoncture: Introduction / J.A. Schumpeter. – Paris : Librairie Dalloz, 1935. – 148 p.
7. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін : [навч. посіб.] / Ю.М. Бажал. – К. : Заповіт, 1996. – 240 с.
8. Демьянчук Г.В. Пути перехода Украины от сырьевой к инновационной экономике / Г.В. Демьянчук // 36. наук. праць за матер. II міжнародної науково-практичної конференції «Україна в нових реаліях: політичні, економічні та правові орієнтири розвитку». – К. : Алерта, 2011. – С. 190–196.
9. Геєць В. Ще раз про складові економічного піднесення в Україні / В. Геєць // Економіка України. – 1998. – № 11. – С. 17–29.
10. Ілляшенко С. Інноваційний розвиток ринкових можливостей вітчизняних підприємств в умовах перехідного періоду / С. Ілляшенко // Економіка, фінанси, право. – 1999. – № 9. – С. 4–6.
11. Федулова Л. Розвиток національної інноваційної системи України / Л. Федулова, М. Пашута // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 45–47.
12. Бут С.Ю. Механізм комерціалізації результатів інноваційної діяльності / С.Ю. Бут, І.О. Совершенна // Інноваційна економіка. – 2009. – № 2. – С. 20–23.
13. Васюренко О. Шляхи розвитку кредитного забезпечення інноваційної діяльності / О. Васюренко, І. Пасічник // Економіка України. – 2000. – № 2. – С.23–28.
14. Крупка М.І. Фінансові інструменти державного регулювання та підтримки інноваційної сфери / М.І. Крупка // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 77–85.
15. Lee Y. Technology Transfer from University to Industry. A Large-Scale Experiment with Technology Development and Commercialization / Y. Lee, R. Gaertner // Policy Studies Journal. – 1994. – Vol. 22. – № 2. – P. 384–399.
16. Куцєв А.Б. Определение оптимальной структуры источников финансирования расширенного воспроизводства и инноваций / А.Б. Куцєв, Е.А. Куцєва // ИнВестРегион, 2008. – № 4. – С. 50–54.
17. Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS) / European Bank for Reconstruction and Development, the World Bank Group. – Access mode : <http://ebrd-beeps.com/>.